

مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی
سال دوم، شماره دوم، (پیاپی ۶) پاییز ۱۳۹۱
تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۳/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۱۴
صص: ۴۱-۶۲

تحلیل و طبقه‌بندی سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام

یونس آزادی*^۱، حسن بیک محمدی^۲

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه اصفهان

۲- دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

چکیده:

نواحی روستایی استان ایلام با مسائل و مشکلاتی از جمله؛ کسری هزینه خانوارها، بالا بودن نسبت بی‌سوادی، تخلیه روستاها، بالا بودن نسبت بیکاری، بالا بودن بعد خانوار و غیره مواجه هستند که این مسائل و مشکلات موانعی را بر سر راه توسعه روستایی در این استان به وجود آورده‌اند. شناخت و تجزیه و تحلیل این مسائل و ارائه راهکارهای مناسب جهت برطرف نمودن یا حداقل کم‌رنگ کردن آنها آثاری از جمله؛ رونق بخش کشاورزی، استفاده بهینه از پتانسیل‌های نواحی روستایی، تثبیت جمعیت در این نواحی و نهایتاً توسعه روستایی در این استان را به دنبال دارد. این مقاله با هدف رتبه‌بندی و تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه و به منظور تحلیل وضعیت این نواحی تدوین گردیده است. در این مقاله با استفاده از ترکیبی از روش‌های تحقیق توصیفی، اسنادی و توسعه‌ای و بررسی تعداد ۳۸ متغیر در قالب ۴ شاخص (شامل شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی-آموزشی، زیربنایی و بهداشتی-درمانی) و با استفاده از مدل موریس سعی گردیده است وضعیت نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام مورد بررسی قرار گیرد و شهرستان‌ها از نظر سطح توسعه یافتگی طبقه‌بندی گردند. همچنین با بهره‌گیری از ضریب اختلاف به تعیین میزان پراکندگی شاخص‌ها در

شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های مورد مطالعه مبادرت شده است. در نهایت با استفاده از نرم افزار Arc-Gis، نتایج سطح بندی شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های توسعه در قالب نقشه ارائه گردیده است. نتایج به دست آمده نشانگر نامناسب بودن وضعیت شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های مورد مطالعه می باشد. به صورتی که کلیه شهرستان‌ها از نظر مجموع شاخص‌های مورد مطالعه با ضرایب توسعه یافتگی بین ۶۳/۲۱-۳۹/۳۵، در زمره شهرستان‌های نیمه برخوردارند و صرفاً شهرستان‌های شیروان چرداول با ضریب ۷۵/۶۹ و ایلام با ضریب ۷۵/۵۸ از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی، شهرستان‌های دره شهر با ضریب ۶۸/۱۶ و ایوان با ضریب ۶۴/۳۳ از نظر شاخص‌های زیربنایی و همچنین شهرستان ایلام با ضریب ۹۱/۴۰ از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی در وضعیت برخوردار قرار گرفته‌اند. همچنین میزان پراکندگی شاخص‌ها در شهرستان‌های استان با استفاده از ضریب اختلاف از نظر شاخص‌های اقتصادی ۰/۱۹، شاخص‌های بهداشتی - درمانی ۰/۲۹ و شاخص‌های فرهنگی - آموزشی و زیربنایی مشترکاً ۰/۳۴ محاسبه گردیده است. در پایان نیز راهکارهایی به منظور رفع مشکلات نواحی روستایی استان ارائه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: استان ایلام، سطوح توسعه یافتگی، ضریب اختلاف، مدل موریس، نواحی روستایی.

مقدمه

اهمیت بسیاری برخوردار است. زیرا علیرغم کاهش جمعیت روستایی در طی دهه‌ها و قرون گذشته، طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، هنوز بیش از ۳۰ درصد جمعیت کشور در روستاها زندگی می کنند. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵) علاوه بر این بخش عظیمی از مواد غذایی، مواد اولیه صنایع و بخشی از صنایع دستی کشور در نواحی روستایی تولید می شود. همچنین روستاها نقش چشمگیری در شاخص‌های تولید ناخالص داخلی، صادرات غیرنفتی، اشتغال و ... دارند. (رضوانی، ۱۳۸۳، الف: ۵).

روستاها استان ایلام نیز از نظر مطالعه از جایگاه ویژه ای برخوردارند که در ادامه به تعدادی از مهمترین دلایل بااهمیت بودن نقاط روستایی در این استان اشاره می گردد:

روستا کهن ترین شکل سکونتگاههای بشری و روستانشینی یکی از قدیمی ترین شیوه‌های زندگی اجتماعی بشر است. توجه به روستا و روستانشینی در جهان از اهمیت بالایی برخوردار است. زیرا این نوع از سکونتگاههای بشری به عنوان اجتماعات پایه، نقش اساسی در شکل گیری و شکوفایی جوامع و تمدن‌ها داشته‌اند. (جمعه پور، ۱۳۸۴: ۱) از طرف دیگر؛ بیشتر از نیمی از جمعیت جهان و بیشتر از ۷۰ درصد فقرای جهان در نواحی روستایی بسر می‌برند (UNESCO, 2002: 11).

روستانشینی در ایران شکل ویژه‌ای از استقرار و معیشت انسان و جلوه بارزی از حیات اقتصادی و اجتماعی است که با نظامی کم و بیش پایدار در طی قرون متمادی دوام یافته است. (رضوانی، ۱۳۸۳، الف: مقدمه). این شیوه زیست در ایران از جایگاه و

۲. براساس نتایج سرشماری عمومی سال ۱۳۸۵، ۳۱/۶ درصد جمعیت روستایی استان بی سواد هستند. همچنین براساس سرشماری عمومی کشاورزی سال ۵۰/۱۳۸۲، ۶۹ درصد بهره برداران کشاورزی ساکن در روستاها بی سوادند و از طرف دیگر تنها ۳/۳۲ درصد بهره برداران ساکن در روستا، دارای مدرک تحصیلی بالاتر از دیپلم هستند.

۳. براساس سرشماری کشاورزی سال ۱۳۸۲، ۲۴/۵۱ درصد بهره برداران کشاورزی ساکن در روستاها فاقد زمین کشاورزی هستند.

۴. براساس نتایج سالنامه آماری سال ۱۳۸۸، ۲۷/۶۱ درصد روستاهای استان خالی از سکنه شده‌اند.

۵. براساس نتایج سالنامه فوق، ۲۸/۲۶ درصد جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر فعال اقتصادی روستایی در استان بیکار هستند.

۶. همچنین براساس نتایج سالنامه فوق الذکر، ۳۸/۸۲ درصد راههای روستایی استان غیر آسفالته هستند.

۷. طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، بعد خانوار روستایی در استان ۵/۱۷ نفر است.

با توجه به توضیحات فوق می توان ابراز نمود که برطرف نمودن یا کم رنگ کردن مشکلات فوق‌الذکر نواحی روستایی استان آثاری از جمله؛ رونق بخش کشاورزی، استفاده بهینه از پتانسیل‌های نواحی روستایی، تثبیت جمعیت در نواحی روستایی و نهایتاً توسعه روستایی استان را به دنبال دارد.

لذا در این مقاله با استفاده از ۳۸ متغیر در قالب شاخص‌های اقتصادی (از جمله؛ راندمان تولید گندم

۱- از مجموع ۵۴۵۷۸۷ نفری جمعیت استان در سال ۱۳۸۵، ۲۱۰۷۰۳ نفر (۳۸/۶٪) روستانشین هستند.

۲- براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، بخش کشاورزی معادل ۷۲/۳ درصد از اشتغال استان را به خود اختصاص داده است که بیشتر شاغلان این بخش در روستاها زندگی می کنند. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

۳- اکثر عرصه‌های طبیعی استان در اختیار روستائیان است.

۴- بخش عظیمی از مواریت و سنن فرهنگی استان در نقاط روستایی قرار دارند.

۵- باتوجه به اینکه استان ایلام از جمله استانهای مرزنشین کشور است، روستاهای این استان از لحاظ امنیتی حائز اهمیت هستند. (منصوری و همکاران، ۱۳۸۴: ۲۰).

۶- طبق نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵، میانگین سنی افراد ساکن در نقاط روستایی استان ۲۶/۹۵ سال است که نشان دهنده بالا بودن پتانسیل نیروی کار در این نقاط است.

اما نواحی روستایی این استان با مشکلاتی مواجه می باشند که بر روی توسعه آن تأثیرات منفی زیادی گذاشته اند. از مهمترین این مشکلات می توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. میانگین هزینه و درآمد خانوارهای ساکن در نقاط روستایی استان ایلام نشان می دهد که این خانوارها با کسری هزینه مواجه می باشند و میزان هزینه آنها از درآمدشان بیشتر است. (استاندارای ایلام: ۱۳۸۸).

هدف و فرضیه تحقیق:

با توجه به جایگاه حائز اهمیت نواحی روستایی در استان ایلام، مقاله حاضر با هدف تعیین میزان توسعه یافتگی شهرستان‌های استان از نظر شاخص‌های توسعه و تعیین جایگاه توسعه یافتگی هر شهرستان به نسبت سایر شهرستانها به منظور آگاهی از وضعیت آنها و یاری رساندن به مسئولان و برنامه ریزان در تخصیص امکانات و خدمات روستایی تدوین گردیده است. جهت دستیابی به این هدف، دو فرضیه زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- به نظر می‌رسد شهرستان ایلام با توجه به اینکه در مرکز استان قرار دارد، از نظر مجموع شاخص‌های توسعه در وضعیت مناسبتری نسبت به سایر شهرستانها قرار دارد.

۲- به نظر می‌رسد شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه در ابعاد مختلف عموماً در وضعیت نیمه برخوردار قرار دارند.

مبانی نظری

توسعه پدیده جدیدی نیست. بلکه با انسان زاده می‌شود و همراه با تکامل زندگی اجتماعی انسان رشد کرده و هرگز از آن جدا نبوده است. (ضرابی و تبریزی، ۱۳۹۰: ۶۴) از دیدگاه طبیعی توسعه همزمان با تحولات زمین شناسی است و از منظر اجتماعی برابر با ظهور جوامع بشری اولیه می‌باشد. (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴: ۵۸) اما توسعه به عنوان یک موضوع علمی و مسأله اجرائی، تقریباً بعد از جنگ جهانی دوم مطرح شد. از آن زمان تاکنون با توجه به تنوع مفاهیم و دیدگاهها در زمینه توسعه، نظریه‌ها و

(تن/هکتار)، نسبت بهره برداران کشاورزی دارای زمین، نسبت جمعیت فعال روستایی، متوسط تعداد گوسفند و بره بهره برداران و ...)، فرهنگی- آموزشی (از جمله؛ نسبت کل جمعیت ۶ساله و بیشتر باسواد روستایی، نسبت دانشجویان مقطع لیسانس و بالاتر روستایی، نسبت باسوادان روستایی دارای تحصیلات عالی، نسبت خانوارهای روستایی دارای رایانه و ...)، زیربنایی (از جمله؛ نسبت روستاهای مسکونی دارای برق، نسبت راههای روستایی آسفالت، نسبت روستاهای مسکونی دارای دفتر پست، نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از برق و ...) و بهداشتی- درمانی (از جمله؛ متوسط تعداد روستاهای تحت پوشش یک خانه بهداشت، نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از آب لوله کشی، نسبت روستاهای مسکونی دارای مرکز بهداشتی-درمانی و ...) و با استفاده از مدل موریس سعی می‌گردد وضعیت نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه مورد بررسی قرار گیرد و شهرستان‌ها از نظر سطح توسعه یافتگی طبقه بندی گردند. همچنین با بهره گیری از ضریب اختلاف به تعیین میزان پراکندگی شاخص‌ها در شهرستان‌ها و با استفاده از دامنه نوسانات، به تعیین نوسان ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های مورد مطالعه مبادرت شده است. در نهایت با استفاده از نرم افزار Arc-Gis، نتایج سطح بندی شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های توسعه در قالب نقشه ارائه گردیده است.

است. (شیرازیان، ۱۳۷۵: ۲۳) این راهبرد به نوعی از سال ۱۹۷۱ به بعد که فائو سمپوزیومی در مورد نهاده‌های کشاورزی برای توسعه همه جانبه روستایی برگزار کرد، مطرح و در اوایل دهه ۱۹۸۰ به راهبردی برای توسعه روستایی مبدل شد. این راهبرد می‌کوشد تا فعالیت‌های مرتبط با هم را یکپارچه کند تا یکدیگر را تکمیل کنند. در این راهبرد برای دستیابی به هدف، هماهنگی بیشتر در مراحل برنامه ریزی و اجرای طرح‌های توسعه مورد تأکید است. (رضوانی، ۱۳۸۳، الف: ۱۲۱).

اندیشه توسعه همه جانبه روستایی بر این اصل استوار است که سکونتگاه‌های روستایی همچون تمامی پدیده‌ها و واحدهای مکانی - فضایی در واقع نظام‌هایی هستند که اجزای آن با یکدیگر در کنش متقابل است و هرگونه تغییری در یک جزء به سایر اجزا منتقل می‌شود، بنابراین اجزای گوناگون آن باید آنچنان هماهنگ عمل کنند که اگر جزئی از نظام بدون هماهنگی دیگر اجزاء فعال شود، عملکرد نظام را در کل نامطلوب نسازد. به این ترتیب توسعه همه جانبه روستایی بر هماهنگ سازی تمامی جنبه‌ها و اجزای زندگی و فعالیت‌ها و بهره گیری از منابع انسانی و محیطی تأکید دارد و رویکردی نظام مند به شمار می‌رود و ناکامی رویکردهای بخشی را ندارد. (مطیعی لنگرودی و شمسانی، ۱۳۸۸: ۳۵).

توسعه پایدار روستایی: از دهه ۱۹۷۰ همگام با نقد و چالش‌های نظری و روشی علیه مکتب نوسازی از سوی مکاتب وابستگی، تضاد، پست مدرنیسم و نهایتاً فمینیسم و ساختارگرایان اجتماعی، زمینه برای مطرح شدن حوزه توسعه روستایی فراهم شد. به

الگوهای متعددی درباره توسعه و توسعه نیافتگی مطرح شده و در هر دوره ای یک یا چند الگو به عنوان الگوهای مسلط عمل کرده است. (رضوانی، ۱۳۸۳، الف: ۸۳). از جمله الگوهایی که در زمینه توسعه روستایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند؛ اصلاحات ارضی، انقلاب سبز، صنعتی سازی، تأمین نیازهای اساسی، مشارکت، راهبرد مراکز رشد، کشاورزی ارگانیک و ... را می‌توان برشمرد که در قالب رویکردهای اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - فضایی به منظور دستیابی به توسعه به طور اعم و توسعه روستایی به طور اخص به کار برده شده‌اند. اما ارزیابی‌های صورت گرفته در خصوص نتایج حاصل از این الگوها و راهبردها نشان داده است که بی توجهی به تمامی جنبه‌ها و ابعاد توسعه در برنامه ریزی‌ها، منجر به ناکامی برنامه‌ها شده است. لذا صاحب نظران و اندیشمندان توسعه تلاش نمودند تا رویکردی را جایگزین رویکردهای قبلی توسعه کنند که به بهترین نحو ممکن بتواند توسعه روستایی را محقق نماید. نتیجه تلاش‌های اندیشمندان به طراحی رویکرد جامع منجر شد که راهبردهای توسعه همه جانبه روستایی و توسعه پایدار را در خود جای داده است. (برگرفته از صیدایی، ۱۳۸۷ و رضوانی، ۱۳۸۳، الف).

توسعه همه جانبه روستایی: این دیدگاه با ناکامی‌های به وقوع پیوسته در نتایج طرح‌های مختلف روستایی و کوله باری از تجارب دهه‌های گذشته و به ویژه با ابداع و عمومیت یابی نظریه سیستم‌ها در اواخر دهه ۱۹۶۰، در صحنه اندیشه مسائل توسعه روستایی دهه ۱۹۷۰ مطرح گردیده

علاوه یکی دیگر از عوامل طرح گسترده توسعه پایدار روستایی و رها شدن مباحث توسعه روستایی متعارف، امتداد تاریخی آن با مباحث عمومی محیط‌گرای و توسعه پایدار بود. این دو حوزه نظری بلافاصله به دلیل اشتراکات فراوان مفهومی با هم درآمیختند و پارادایمی بنام توسعه پایدار روستایی را تشکیل دادند. (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۱۸).

توسعه پایدار روستایی درصدد آن است که اهمیت محیط زیست روستایی را در برنامه ریزی‌های روستایی ارتقاء ببخشد و به پایداری محیط زیست روستا می‌اندیشد. علاوه بر آن هدف توسعه پایدار روستایی، بهبود و ارتقای کمی و کیفی سطح زندگی جامعه روستایی است. (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۶).

جایگاه توسعه روستایی در برنامه‌های عمرانی کشور:

ارزیابی نتایج برنامه‌های عمرانی کشور در قبل از انقلاب نشان می‌دهد که هرچند توجهاتی به نقاط روستایی صورت گرفته است، اما با توجه به دیدگاه حاکم بر نظام برنامه ریزی کشور که مبتنی بر رشد اقتصادی، اولویت بخش صنعت بر بخش کشاورزی و اولویت دادن به نقاط شهری بوده و همچنین اتکاء اقتصاد کشور بر درآمدهای نفتی، آثار مثبت چندانی در نواحی روستایی کشور نداشته‌اند، در این برنامه‌ها علی‌رغم سکونت بیشتر جمعیت کشور در روستاها، همواره اعتبارات اختصاص یافته به نواحی روستایی کمتر از نواحی شهری بوده و اعتبارات تخصیصی به نواحی روستایی بجای هزینه در جهت تقویت

بنیادهای تولیدی، صرف توسعه امکانات رفاهی شده است.

در بعد انقلاب، طی سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸ به دلایلی از جمله وقوع جنگ تحمیلی، تحریم کشور و همچنین فراهم نبودن شرایط برای برنامه ریزی عمرانی، برنامه مدونی برای توسعه کشور تهیه نشد اما اقداماتی توسط دستگاههای متولی از جمله جهادسازندگی و بنیاد مسکن در نواحی روستایی انجام گردید تا اینکه در سال ۱۳۶۸ اولین برنامه توسعه کشور تهیه گردید و به مرحله اجرا درآمد. از آن سال تا کنون ۴ برنامه در کشور تهیه و اجرا شده است که در این برنامه‌ها بر توسعه بخش کشاورزی، گرایش به کشاورزی نوین و تجارتي و ساماندهی فضا و سکونتگاههای روستایی تأکید شده است. (برگرفته از صیدایی، ۱۳۸۷؛ رضوانی، ۱۳۸۳، الف و جمعه پور، ۱۳۸۴). در حال حاضر نیز برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰) با دارا بودن یک فصل مستقل بنام توسعه روستایی در حال اجراست.

سوابق تحقیق:

طبق بررسی‌های صورت گرفته، در ارتباط با تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی براساس شاخص‌های توسعه، در کشور پژوهش‌های متعددی انجام گرفته است که در ادامه به تعدادی از آنها اشاره می‌گردد:

ضرابی و تبریزی در "تعیین سطح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران- رویکرد تحلیل عاملی" به این نتیجه رسیده‌اند که میزان توسعه در سطح شهرستانهای استان متعادل نبوده که این عدم

خدمات به شکل هماهنگ در بین شهرستان‌های استان توزیع نشده اند (قائدرحمتی و همکاران، ۱۳۸۹).

معرفی استان ایلام

استان ایلام با ۱۹۰۸۶ کیلومتر مربع حدود ۱/۴ درصد مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده است. این استان از جنوب با استان خوزستان و کشور عراق، از شرق با استان لرستان، از شمال با استان کرمانشاه و از غرب با کشور عراق همجوار است. (منصوری و همکاران، ۱۳۸۴: ۲).

براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵، این استان دارای ۷ شهرستان، ۱۹ بخش، ۱۹ شهر و ۳۹ دهستان می باشد. همچنین براساس نتایج سرشماری مذکور، جمعیت استان ۵۴۵۷۸۷ نفر بوده است که از این تعداد ۶۰/۶۹ درصد در نقاط شهری و ۳۹/۳۱ درصد در نقاط روستایی سکونت دارند. بر اساس این سرشماری، جمعیت این استان ۰/۸ درصد از جمعیت کل کشور را داراست. از کل جمعیت استان ایلام، تعداد ۲۷۸۵۶۶ نفر (۵۱/۰۴ درصد) مرد و تعداد ۲۶۷۲۲۱ نفر (۴۸/۹۶ درصد) زن هستند که در نتیجه نسبت جنسی برابر ۱۰۴ به دست می آید. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

تعداد به دلیل تفاوت بارز در توزیع شاخص‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، خدماتی و ... بوده است. (ضرابی و تبریزی، ۱۳۹۰: ۶۳).

دکتر رضوانی در "سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج" با استفاده از مدل‌های تاکسونومی و موریس به این نتیجه رسیده است که تفاوت‌ها و نابرابری‌های زیادی در سطح توسعه یافتگی در دهستان‌های شهرستان مورد مطالعه وجود دارد. همچنین وضعیت دهستان‌های مورد مطالعه در زمینه اقتصادی بسیار نامناسبتر از سایر زمینه‌ها بوده است. (رضوانی، ۱۳۸۳: ب: ۱۴۹).

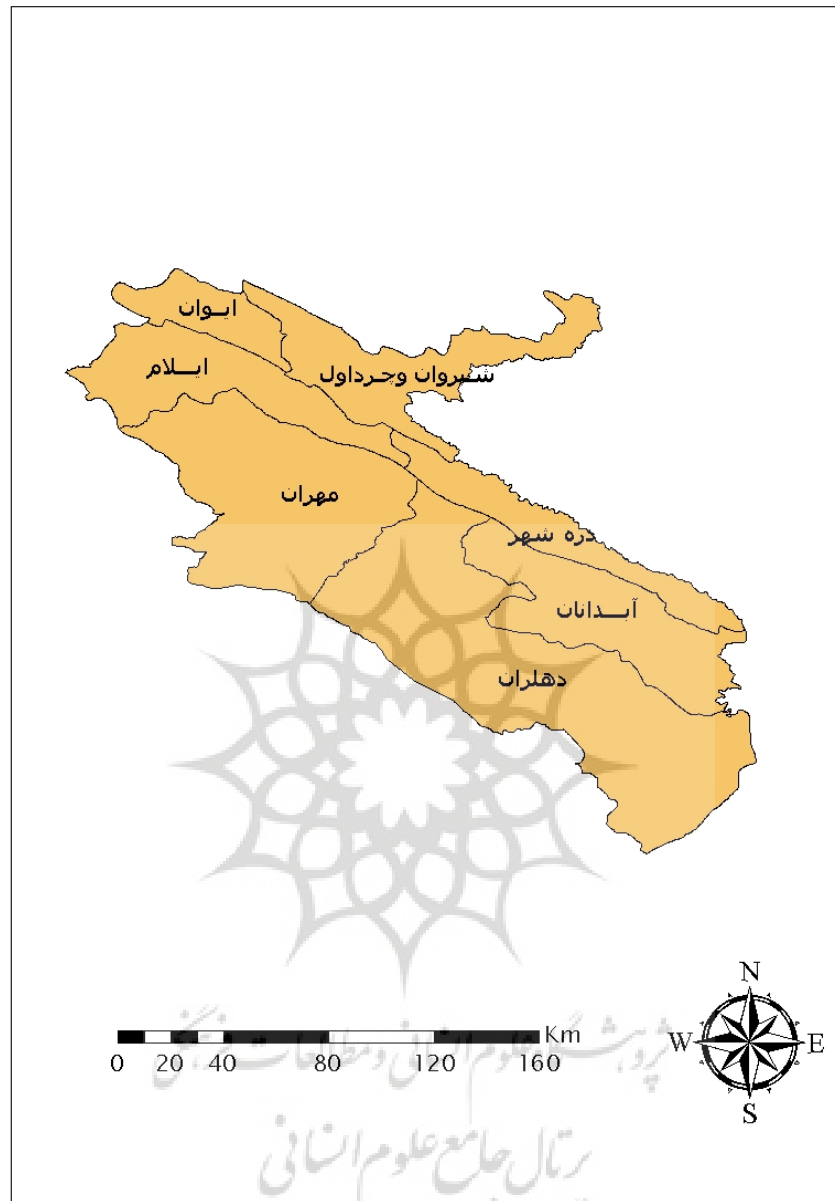
بدری و همکاران در تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران که با استفاده از مدل موریس انجام گرفته است به این نتیجه رسیده اند که ضریب توسعه یافتگی بین دهستان‌های شهرستان کامیاران متفاوت بوده و دارای اختلاف و نابرابری می باشند. به طوری که از مجموع هفت دهستان این شهرستان، یک دهستان در سطح توسعه یافته، پنج دهستان در حال توسعه و یک دهستان نیز در سطح توسعه نیافته قرار دارند. (بدری و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۱۷).

قائدرحمتی و همکاران در "تحلیلی بر درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان" به این نتیجه رسیده اند که امکانات و

جدول ۱: تقسیمات سیاسی استان ایلام آبان ۱۳۸۵

استان	تعداد شهرستان	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان
ایلام	۷	۱۹	۱۹	۳۹

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵

نقشه ۱: تقسیمات سیاسی استان ایلام - سال ۱۳۸۵

محدوده نقاط روستایی و بقیه در محدوده شهرها قرار دارند. متوسط مساحت اراضی هر بهره برداری با زمین در نقاط روستایی ۶/۸ هکتار و در نقاط شهری ۶/۴ هکتار است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۴: ۲۱).

براساس نتایج سرشماری کشاورزی سال ۱۳۸۲، اراضی کشاورزی استان ۳۲۳ هزار هکتار است. این اراضی توسط ۴۸ هزار بهره بردار کشاورزی با زمین در فعالیت‌های زراعت و باغداری مورد استفاده قرار می‌گیرد. از مجموع این اراضی ۸۹/۷۳ درصد در

روش شناسی

باتوجه به موضوع و اهداف موردنظر در این پژوهش، ترکیبی از روش‌های تحقیق توصیفی، اسنادی و تحلیلی استفاده شده است. براین مبنا با استفاده از روش اسنادی و مطالعه کتب و اسناد مرتبط، به بررسی مبانی نظری مرتبط با موضوع پرداخته شده و سپس به منظور رتبه بندی و تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه، با استفاده از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و همچنین نتایج سالنامه آماری ۱۳۸۸، ۳۸ متغیر در قالب شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی - آموزشی، زیربنایی و بهداشتی - درمانی جمع آوری شده است. (جدول ۲). سپس برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، رتبه بندی و تعیین سطوح توسعه یافتگی شهرستان‌ها از مدل موریس و از روش ضریب اختلاف (C.V) به منظور تعیین توزیع نامتعادل شاخص‌ها در بین شهرستان‌ها استفاده شده است. بعد از رتبه بندی و تعیین سطوح توسعه یافتگی، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (نرم افزار Arc-GIS)، نقشه‌های مورد نیاز برای تحلیل این سطوح در شهرستان‌های استان تهیه گردیده است.

معرفی مدل موریس

برنامه عمران سازمان ملل، مدل موریس را برای درجه بندی نواحی از لحاظ توسعه یافتگی (کالبدی - انسانی) به کار برده است. این مدل، یکی از روش‌های مؤثر در زمینه ترکیب منطقی شاخص‌های

سنجش توسعه یافتگی نواحی است. (حسین زاده دلیر،

۱۳۸۰: ۱۵۳)

در این مدل، شاخص ناموزون موریس از طریق

فرمول $y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i\min}}{x_{i\max} - x_{i\min}}$ محاسبه می‌شود. در این

فرمول Y_{ij} شاخص ناموزون برای متغیر X_{ij} در واحد زام، X_{ij} متغیر نام در واحد زام، $X_{i\min}$ حداقل مقدار متغیر نام و $X_{i\max}$ حداکثر مقدار متغیر نام است. (رضوانی، ۱۳۸۳، ب: ۴-۱۵۳).

نکته مهم در این روش این است که شاخص‌های بکار گرفته شده باید همسو یا هم جهت باشند. (بدری و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۱) و اگر چنانچه یک یا تعدادی از شاخص‌ها با دیگر شاخص‌ها همسو و هم جهت نباشند، جهت همسو نمودن آنها از معکوس شاخص محاسبه شده از طریق فرمول فوق استفاده می‌گردد.

در مرحله بعد ضریب نهایی توسعه از طریق

فرمول $D.I. = \frac{\sum_{i=1}^n Y_{ij}}{n}$ محاسبه می‌شود که در این

فرمول، n تعداد شاخص‌های مورد مطالعه و $D.I.$ شاخص اصلی توسعه است. ضریب شاخص توسعه موریس بین صفر تا ۱۰۰ نوسان دارد که هر چه به ۱۰۰ نزدیکتر باشد، سطح توسعه یافتگی بیشتر است. (رضوانی، ۱۳۸۳، ب: ۱۵۴).

بعد از مشخص شدن ضریب نهایی توسعه، مناطق

با استفاده از ضریب بدست آمده رتبه بندی می‌گردند. بدین شکل که منطقه‌ای که بالاترین ضریب را به دست آورده است، رتبه یک را به خود اختصاص می‌دهد و پس از آن سایر مناطق به ترتیب رتبه بندی می‌شوند. همچنین با استفاده از میزان ضریب توسعه یافتگی هریک از مناطق، آنها را می‌توان به سه دسته،

$$C.V. = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}{\frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}}$$

محاسبه می‌شود که در این فرمول، C.V مقدار ضریب تغییرات یک شاخص، X_i مقدار یک شاخص در یک طبقه، $\bar{x}$ میانگین همان شاخص و n تعداد مناطق است. در این روش مقدار بالای ضریب اختلاف نشان دهنده نابرابری بیشتر در توزیع شاخص مورد نظر است. (بدری و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۲۱).

محروم، نیمه برخوردار و برخوردار تقسیم کرد. لذا اگر مقدار ضریب توسعه یافتگی منطقه بین صفر و ۳۳/۳۳ باشد، محروم، اگر بین ۳۳/۳۴ و ۶۶/۶۶ باشد، نیمه برخوردار و اگر بین ۶۶/۶۷ و ۱۰۰ باشد، برخوردار است.

همچنین برای سنجش اینکه تا چه حد مقدار یک شاخص به طور نامتعادل در بین شهرستان‌ها توزیع شده است، از روش ضریب اختلاف (C.V) استفاده می‌شود. این ضریب با استفاده از فرمول

جدول ۲: داده‌ها و متغیرهای مورد استفاده در تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از

نظر شاخص‌های توسعه

شهرستانها	آبدانان	ایلام	ایوان	دره شهر	دهلران	شیروان چرداول	مهران
نسبت جمعیت فعال روستایی	۴۱.۲۱	۴۱.۲	۳۶.۷	۳۸.۵۲	۴۷.۳۲	۳۸.۲	۳۹.۹۵
نسبت جمعیت مردان فعال روستایی	۶۴.۶۹	۶۵.۹	۶۱.۷	۶۲.۱۱	۷۳.۷۶	۶۱.۲	۵۸.۹۱
نسبت جمعیت زنان فعال روستایی	۱۶.۲۳	۱۴.۸	۱۰.۴	۱۴.۵۰	۱۷.۱۳	۱۵.۲	۱۹.۴۵
نسبت جمعیت فعال شاغل روستایی	۲۶.۵۹	۳۱.۹	۲۵.۲	۳۰.۲۸	۳۶.۸۱	۲۳.۵	۳۰.۷۵
نسبت جمعیت مردان فعال شاغل روستایی	۴۵.۲۹	۵۴.۸	۴۶	۵۱.۷۴	۶۲.۵۸	۴۱.۴	۴۹.۱۳
نسبت جمعیت زنان فعال شاغل روستایی	۶.۶۹	۷.۴	۳.۴	۸.۵۷	۷.۳۹	۵.۷	۱۰.۸۸
نسبت شاغلان روستایی بخش کشاورزی	۶۱	۳۳.۴	۳۳.۰۶	۵۶.۵۶	۶۷.۱۲	۵۵.۰۷	۵۴.۱۰
نسبت شاغلان روستایی بخش صنعت	۱۳.۵۳	۳۱.۶	۲۲.۳۸	۱۹.۵۳	۸.۶۳	۱۷.۰۵	۲۰.۲۸
نسبت شاغلان روستایی بخش خدمات	۲۲.۶۹	۳۲.۱	۴۲.۹۸	۲۰.۹۵	۲۳.۲۰	۲۵.۷۱	۲۳.۸۷
نسبت شاغلان باسواد نقاط روستایی	۶۶.۸۶	۷۵.۶۵	۷۴.۸۲	۷۸.۱۰	۶۵.۹۵	۷۳.۳۳	۷۰.۱۹
نسبت شاغلان زن باسواد نقاط روستایی	۵۵.۵۷	۶۱.۲۰	۷۶.۱	۷۴.۷۶	۴۹.۲۶	۷۴.۳۹	۵۲.۶۹
نسبت بهره برداران کشاورزی دارای زمین	۸۴.۱۰	۸۲.۴۳	۸۵.۳۹	۸۲.۰۲	۶۹.۷۸	۸۶.۸۸	۷۸.۶۷
متوسط زمین بهره بردارهای کشاورزی به هکتار	۷.۴۴	۷.۲۷	۴.۰۶	۴.۰۵	۱۶.۲۷	۵.۳۳	۷.۳۶
نسبت زمین‌های آبی بهره برداران	۳.۷۳	۷.۰۳	۱۸.۸۶	۳۴.۰۱	۳۷.۹۲	۱۵.۸۱	۳۴.۴۰
راندمان تولید گندم (تن/هکتار)	۱.۹۱	۱.۷۳	۱.۵۶	۰.۶	۰.۷۱	۱.۲۱	۰.۹

۲۷.۵۸	۲۲.۶۸	۴۶.۶۱	۳۴.۵۷	۳۳.۴۱	۲۶.۸۳	۴۱.۳۷	متوسط تعداد گوسفند و بره بهره برداران
۳.۸۳	۴.۱۵	۶.۷۲	۴.۰۱	۳.۷۹	۴.۴۷	۳.۴۶	متوسط تعداد گاو و گوساله بهره برداران
۷۵.۷۳	۷۳.۹۲	۶۵.۶۸	۷۸.۴۶	۷۵.۶۹	۷۷.۹۷	۷۵.۵۱	نسبت کل جمعیت ۶ ساله و بیشتر باسواد روستایی
۸۰.۹۳	۸۰.۲	۷۵.۰۵	۸۳.۴۸	۸۱.۱	۸۲.۸	۷۹.۷۴	نسبت جمعیت ۶ ساله و بیشتر مردان باسواد روستایی
۷۰.۰۶	۶۷.۶	۵۵.۲۸	۷۳.۶۱	۷۰	۷۲.۸	۷۱.۰۶	نسبت جمعیت ۶ ساله و بیشتر زنان باسواد روستایی
۳.۹۴	۷.۰۲	۳.۶۶	۶.۰۸	۷.۸۸	۱۸.۰۶	۵.۳۸	نسبت باسوادان روستایی دارای تحصیلات عالی
۷۶.۱۴	۸۰.۸۹	۷۶.۷۴	۶۳.۹۷	۷۸.۷۶	۷۱.۲۵	۵۸.۱۷	نسبت دانشجویان مقطع لیسانس و بالاتر روستایی
۱.۳۳	۱۰.۷۵	۱.۸۶	۳.۸۳	۱.۸۱	۳.۹۴	۱۵.۹۸	نسبت خانوارهای روستایی دارای رایانه
۰	۱.۹	۰	۰.۸۲	۰.۶۴	۱.۹۳	۰.۷۴	نسبت خانوارهای روستایی کاربر اینترنت
۹۸.۸۱	۹۷.۳۲	۹۸.۶۶	۹۹.۰۴	۹۹.۰۳	۹۹.۱۶	۹۷.۵۵	نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از برق
۶۱.۳۶	۵۸.۹۰	۵۳.۴۰	۶۹.۴۳	۷۹.۹۱	۷۸.۴۶	۷۳.۴۶	نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از تلفن ثابت
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از گاز لوله کشی
۴۴.۰۵	۹۷.۰۹	۵۶.۱۰	۷۸.۸۵	۷۹.۱۷	۷۴.۴۹	۶۰.۳۲	نسبت روستاهای مسکونی دارای برق
۵۴.۰۵	۷۹.۴۳	۳۷.۹۲	۷۷.۰۴	۷۸.۵۷	۶۰.۱۹	۶۴.۱۸	نسبت راههای روستایی آسفalte
۱۶.۶۷	۱۵.۰۵	۸.۱۳	۱۴.۴۲	۱۳.۸۹	۲۱.۴۳	۱۵.۸۷	نسبت روستاهای مسکونی دارای دفتر پست
۵.۹۵	۵.۸۲	۰.۸۱	۱۳.۴۶	۵.۵۶	۰	۷.۹۴	نسبت روستاهای مسکونی دارای صندوق پست
۴۰.۴۸	۸۳.۹۸	۵۰.۴۱	۷۸.۸۵	۷۲.۲۲	۷۵.۵۱	۶۰.۳۲	نسبت روستاهای مسکونی دارای ارتباط تلفنی
۳.۵۷	۴.۸۵	۱۱.۶۳	۴.۸۱	۲.۷۸	۹.۱۸	۱.۵۹	نسبت روستاهای مسکونی دارای مرکز بهداشتی-درمانی
۲۱.۴۳	۳۰.۱۰	۲۲.۷۶	۲۵.۹۶	۲۳.۶۱	۳۲.۶۵	۳۰.۱۶	نسبت روستاهای مسکونی دارای خانه بهداشت
۹۰.۵۶	۸۴.۵۲	۷۸.۷۸	۹۳.۸۴	۹۷.۳۶	۹۴.۲۵	۹۰.۰۹	نسبت خانوارهای روستایی برخوردار از آب لوله کشی
۸۸.۳۷	۹۹.۹۶	۹۵.۴۷	۹۸.۵۴	۹۹.۳۹	۹۹.۰۶	۹۴.۷۴	نسبت خانوارهای روستایی ساکن در ساختمان
۲.۱۱	۱.۹۳	۱.۸۶	۲	۲	۲.۰۹	۱.۳۷	متوسط کارکنان (بهورز) شاغل در خانه‌های بهداشت
۳.۱۷	۳.۲۴	۳.۹۶	۳.۲۲	۳.۶۵	۲.۵۹	۲.۸۹	متوسط تعداد روستاهای تحت پوشش یک خانه بهداشت

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و سالنامه آماری سال ۱۳۸۸

جدول ۳: ضریب توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستانهای استان ایلام از متغیرهای مورد مطالعه براساس مدل

موریس

مهران	شیروان چرداول	دهلران	دره شهر	ایوان	ایلام	آبدانان	شهرستانها متغیرها
۳۰.۶	۱۴.۱۲	۱۰۰	۱۷.۱۴	۰	۴۲.۳۷	۴۲.۴۷	جمعیت فعال روستایی
۰	۱۵.۴۲	۱۰۰	۲۱.۵۵	۱۸.۷۹	۴۷.۰۷	۳۸.۹۲	جمعیت مردان فعال روستایی
۱۰۰	۵۳.۰۴	۷۴.۳۶	۴۵.۳	۰	۴۸.۶۲	۶۴.۴۲	جمعیت زنان فعال روستایی
۵۴.۴۷	۰	۱۰۰	۵۰.۹۴	۱۲.۷۷	۶۳.۱۱	۲۳.۲۲	جمعیت فعال شاغل روستایی
۳۶.۵	۰	۱۰۰	۴۸.۸۲	۲۱.۷۲	۶۳.۲۷	۱۸.۳۷	جمعیت مردان فعال شاغل روستایی
۱۰۰	۳۰.۷۵	۵۳.۳۴	۶۹.۱۲	۰	۵۳.۴۸	۳۰.۲۴	جمعیت زنان فعال شاغل روستایی
۶۱.۷۷	۶۴.۶۲	۱۰۰	۶۹	۰	۱	۸۲.۰۳	شاغلان روستایی بخش کشاورزی
۵۰.۷۲	۳۶.۶۶	۰	۴۷.۴۶	۵۹.۸۶	۱۰۰	۲۱.۳۳	شاغلان روستایی بخش صنعت
۱۳.۲۵	۲۱.۶۱	۱۰.۲۱	۰	۱۰۰	۵۰.۶۱	۷.۹	شاغلان روستایی بخش خدمات
۳۴.۹	۶۰.۷۴	۰	۱۰۰	۷۳	۷۹.۸۴	۷.۴۹	شاغلان باسواد نقاط روستایی
۱۲.۷۸	۹۳.۶۳	۰	۹۵	۱۰۰	۴۴.۴۹	۲۳.۵۱	شاغلان زن باسواد نقاط روستایی
۵۱.۹۹	۱۰۰	۰	۷۱.۵۸	۹۱.۲۹	۷۳.۹۸	۸۳.۷۴	بهره برداران کشاورزی دارای زمین
۲۷.۰۹	۱۰.۴۷	۱۰۰	۰	۰.۰۸	۲۶.۳۵	۲۷.۷۴	متوسط زمین بهره برداریهای کشاورزی به هکتار
۸۹.۷۰	۳۵.۳۳	۱۰۰	۸۸.۵۶	۴۴.۲۶	۹.۶۶	۰	زمین‌های آبی بهره برداران
۲۲.۹۰	۴۶.۵۶	۸.۴	۰	۷۳.۲۸	۸۶.۲۶	۱۰۰	راندمان تولید گندم (تن/هکتار)
۲۰.۴۸	۰	۱۰۰	۴۹.۶۹	۴۴.۸۴	۱۷.۳۴	۷۸.۱۰	متوسط تعداد گوسفند و بره بهره برداران
۱۱.۳۵	۲۱.۱۷	۱۰۰	۱۶.۸۷	۱۰.۱۲	۳۰.۹۸	۰	متوسط تعداد گاو و گوساله بهره برداران
۷۸.۶۴	۶۴.۴۸	۰	۱۰۰	۷۸.۳۳	۹۶.۱۷	۷۶.۹۲	کل جمعیت ۶ساله و بیشتر باسواد روستایی
۶۹.۷۵	۶۱.۰۹	۰	۱۰۰	۷۱.۷۷	۹۱.۹۳	۵۵.۶۳	جمعیت ۶ ساله و بیشتر مردان باسواد روستایی
۸۰.۶۳	۶۷.۲۱	۰	۱۰۰	۸۰.۳۱	۹۵.۵۸	۸۶.۰۹	جمعیت ۶ ساله و بیشتر زنان باسواد روستایی
۱.۹۴	۲۳.۳۳	۰	۱۶.۸۱	۲۹.۳۱	۱۰۰	۱۱.۹۴	باسوادان روستایی دارای تحصیلات عالی
۷۹.۰۹	۱۰۰	۸۱.۷۳	۲۵.۵۳	۹۰.۶۳	۲۷.۵۷	۰	دانشجویان مقطع لیسانس و بالاتر روستایی
۰	۶۴.۳۰	۳.۶۲	۱۷.۰۶	۳.۲۸	۱۷.۸۲	۱۰۰	خانوارهای روستایی دارای رایانه
۰	۹۸.۴۵	۰	۴۲.۴۹	۲۳.۸۳	۱۰۰	۳۸.۳۴	خانوارهای روستایی کاربر اینترنت
۸۰.۹۸	۰	۷۲.۸۳	۹۳.۴۸	۹۲.۹۳	۱۰۰	۱۲.۵	خانوارهای روستایی برخوردار از برق
۳۰.۰۳	۲۰.۷۵	۰	۶۰.۴۷	۱۰۰	۹۴.۵۳	۷۵.۶۷	خانوارهای روستایی برخوردار از تلفن ثابت
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	خانوارهای روستایی برخوردار از گاز لوله کشی

۰	۱۰۰	۲۲.۷۲	۶۵.۶۱	۶۶.۲۱	۵۷.۳۹	۳۰.۶۷	روستاهای مسکونی دارای برق
۳۸.۸۶	۱۰۰	۰	۹۴.۲۴	۹۷.۹۳	۵۳.۶۵	۶۳.۲۶	راههای روستایی آسفالته
۶۴.۲۱	۵۲.۰۳	۰	۴۷.۲۹	۴۳.۳۱	۱۰۰	۵۸.۲۰	روستاهای مسکونی دارای دفتر پست
۴۴.۲۱	۴۳.۲۴	۶.۰۲	۱۰۰	۴۱.۳۱	۰	۵۸.۹۹	روستاهای مسکونی دارای صندوق پست
۰	۱۰۰	۲۲.۸۳	۸۸.۲۱	۷۲.۹۷	۸۰.۵۳	۴۵.۶۱	روستاهای مسکونی دارای ارتباط تلفنی
۱۹.۷۲	۳۲.۴۷	۱۰۰	۳۲.۰۷	۱۱.۸۹	۷۵.۶	۰	روستاهای مسکونی دارای مرکز درمانی
۰	۷۷.۲۷	۱۱.۸۵	۴۰.۳۷	۱۹.۴۳	۱۰۰	۷۷.۸۱	روستاهای مسکونی دارای خانه بهداشت
۶۳.۴۰	۳۰.۸۹	۰	۸۱.۰۵	۱۰۰	۸۳.۲۶	۶۰.۸۷	خانوارهای روستایی برخوردار از آب لوله کشی
۰	۱۰۰	۶۱.۲۶	۸۷.۷۵	۹۵.۰۸	۹۲.۲۳	۵۴.۹۶	خانوارهای روستایی ساکن در ساختمان
۱۰۰	۷۵.۶۸	۶۶.۲۲	۸۵.۱۴	۸۵.۱۴	۹۷.۳۰	۰	متوسط کارکنان (بهورز) شاغل در خانه‌های بهداشت
۵۷.۶۶	۵۲.۵۵	۰	۵۴.۰۱	۲۲.۶۳	۱۰۰	۸۱.۰۲	معکوس تعداد روستاهای تحت پوشش یک خانه بهداشت

منبای آمار: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ و سالنامه آماری سال ۱۳۸۸ و محاسبات نگارندگان

تجزیه و تحلیل و آزمون فرضیات:

براساس داده‌های جمع آوری شده در قالب ۴ شاخص توسعه (۳۸ متغیر) و با استفاده از مدل موریس، ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌های استان ایلام محاسبه گردیده است. نتایج محاسبات نشانگر نوسان ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌ها از حداقل

۳۹/۳۵ تا حداکثر ۶۳/۲۱ است. بطوری که شهرستان ایلام با ضریب ۶۳/۲۱، بالاترین و شهرستان دهلران با ضریب ۳۹/۳۵، پایین ترین ضریب توسعه یافتگی را دارا هستند، که از لحاظ رتبه بندی به ترتیب در رتبه‌های اول و هفتم در بین شهرستان‌های استان قرار دارند. (جدول ۴).

جدول ۴: ضریب توسعه یافتگی و رتبه بندی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه براساس مدل موریس

رتبه	ضریب توسعه یافتگی	شهرستان
۵	۴۳/۱۰	آبدانان
۱	۶۳/۲۱	ایلام
۴	۴۹/۳۸	ایوان
۲	۵۵/۸۶	دره شهر
۷	۳۹/۳۵	دهلران
۳	۴۹/۹۴	شیروان چرداول
۶	۴۰/۹۱	مهران

محاسبات نگارندگان

نظر شاخص‌های اقتصادی بین ۳۵/۵۴ و ۶۱/۵۵، از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی بین ۱۲/۱۹ و ۷۵/۶۹، از نظر شاخص‌های زیربنایی بین ۱۵/۵۵ و ۶۸/۶۶ و از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی بین ۳۹/۸۹ و ۹۱/۴۰ دارای نوسان هستند. لذا ضریب توسعه یافتگی شاخص‌های اقتصادی با ۲۶/۰۱، از کمترین و شاخص‌های فرهنگی - آموزشی با ۶۳/۵۰ از بیشترین نوسان برخوردار می‌باشند. (جدول ۵).

نتایج حاصل از بررسی ضریب اختلاف (c.v) شاخص‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که شاخص‌های اقتصادی با ضریب ۰/۱۹ در رتبه اول، شاخص‌های بهداشتی - درمانی با ضریب ۰/۲۹ در رتبه دوم و شاخص‌های فرهنگی - آموزشی و زیربنایی با ضریب ۰/۳۴ مشترکاً در رتبه سوم قرار دارند. (جدول ۵).

نتایج حاصل از رتبه بندی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام براساس ضریب توسعه یافتگی و به تفکیک هر یک از شاخص‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که از نظر شاخص‌های اقتصادی شهرستان دهلران در رتبه اول و شهرستان شیروان چرداول در رتبه آخر، از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی شهرستان شیروان چرداول در رتبه اول و شهرستان دهلران در رتبه آخر، از نظر شاخص‌های زیربنایی شهرستان دره شهر در رتبه اول و شهرستان دهلران در رتبه آخر و از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی شهرستان ایلام در رتبه اول و شهرستان دهلران در رتبه آخر قرار گرفته‌اند. (جدول ۵).

نتایج مطالعه نشان می‌دهد که ضریب توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از

جدول ۵: رتبه و ضریب توسعه یافتگی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های مورد مطالعه

بهداشتی - درمانی		زیربنایی		فرهنگی - آموزشی		اقتصادی		شاخص
رتبه	ضریب توسعه یافتگی	رتبه	ضریب توسعه یافتگی	رتبه	ضریب توسعه یافتگی	رتبه	ضریب توسعه یافتگی	
۵	۴۵.۷۸	۵	۴۳.۱۱	۵	۵۲.۷۰	۶	۳۸.۲۰	آبدانان
۱	۹۱.۴۰	۳	۶۰.۷۶	۲	۷۵.۵۸	۲	۴۹.۳۲	ایلام
۴	۵۵.۶۹	۲	۶۴.۳۳	۴	۵۳.۹۲	۵	۳۸.۲۴	ایوان
۲	۶۳.۴۰	۱	۶۸.۶۶	۳	۵۷.۴۱	۳	۴۶.۵۳	دره شهر
۷	۳۹.۸۹	۷	۱۵.۵۵	۷	۱۲.۱۹	۱	۶۱.۵۵	دهلران
۳	۶۱.۴۸	۴	۵۲	۱	۷۵.۶۹	۷	۳۵.۵۴	شیروان چرداول
۶	۴۰.۱۳	۶	۳۵.۶۶	۶	۴۴.۲۹	۴	۴۲.۲۶	مهران
۰/۲۹		۰/۳۴		۰/۳۴		۰/۱۹		c.v

زمره شهرستان‌های برخوردار و سایر شهرستان‌ها در زمره شهرستان‌های نیمه برخوردار قرار گرفته اند. با توجه به تجزیه و تحلیل‌های فوق نتیجه گرفته می‌شود که نواحی روستایی شهرستان ایلام با دارا بودن ضریب توسعه یافتگی ۶۳/۲۱، بالاترین ضریب توسعه یافتگی را در بین شهرستان‌های استان ایلام را به خود اختصاص داده است. لذا فرضیه اول این پژوهش تأیید می‌گردد.

همچنین نتایج تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش نشان می‌دهد که از نظر مجموع شاخص‌های توسعه و همچنین شاخص‌های اقتصادی کلیه شهرستان‌های استان؛ از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی شهرستان‌های آبدانان، ایوان، دره شهر و مهران؛ از نظر شاخص‌های زیربنایی شهرستان‌های آبدانان، ایلام، ایوان، شیروان چرداول و مهران و از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی همه شهرستان‌ها بغیر از شهرستان ایلام در وضعیت نیمه برخوردار قرار دارند. لذا فرضیه دوم این پژوهش نیز تأیید می‌گردد. نقشه‌های شماره (۶-۲) سطوح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان را براساس شاخص‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد.

باتوجه به ضرایب توسعه یافتگی، شهرستان‌های استان ایلام در سه سطح برخوردار، نیمه برخوردار و محروم طبقه بندی شده اند. براساس جدول شماره (۶) از نظر شاخص‌های توسعه، کلیه شهرستان‌ها در وضعیت نیمه برخوردار قرار گرفته اند. همچنین براساس جدول شماره (۷)، کلیه شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های اقتصادی در وضعیت نیمه برخوردار، براساس جدول شماره (۸) از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی شهرستان‌های شیروان چرداول و ایلام در زمره شهرستان‌های برخوردار؛ شهرستان‌های دره شهر، ایوان، آبدانان و مهران در زمره شهرستان‌های نیمه برخوردار و شهرستان دهلران در زمره شهرستان‌های محروم، براساس جدول شماره (۹) از نظر شاخص‌های زیربنایی شهرستان دره شهر در ردیف شهرستان‌های برخوردار؛ شهرستان‌های ایوان، ایلام، شیروان چرداول، آبدانان و مهران در زمره شهرستان‌های نیمه برخوردار و شهرستان دهلران در ردیف شهرستان‌های محروم و براساس جدول شماره (۱۰) از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی شهرستان ایلام در

جدول ۶: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه براساس مدل

موریس

شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
-----	۶۶/۶۷-۱۰۰	برخوردار
کلیه شهرستان‌ها	۳۳/۳۴-۶۶/۶۶	نیمه برخوردار
-----	.-۳۳/۳۳	محروم

جدول ۷: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های اقتصادی براساس مدل

موریس

شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
-----	۶۶/۶۷-۱۰۰	برخوردار
کلیه شهرستان‌ها	۳۳/۳۴-۶۶/۶۶	نیمه برخوردار
-----	-.۳۳/۳۳	محروم

جدول ۸: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر فرهنگی آموزشی براساس مدل

موریس

شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
شیروان چرداول، ایلام	۶۶/۶۷-۱۰۰	برخوردار
آبدانان، دهلران، مهران، ایوان و دره شهر	۳۳/۳۴-۶۶/۶۶	نیمه برخوردار
دهلران	-.۳۳/۳۳	محروم

جدول ۹: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های زیربنایی براساس مدل

موریس

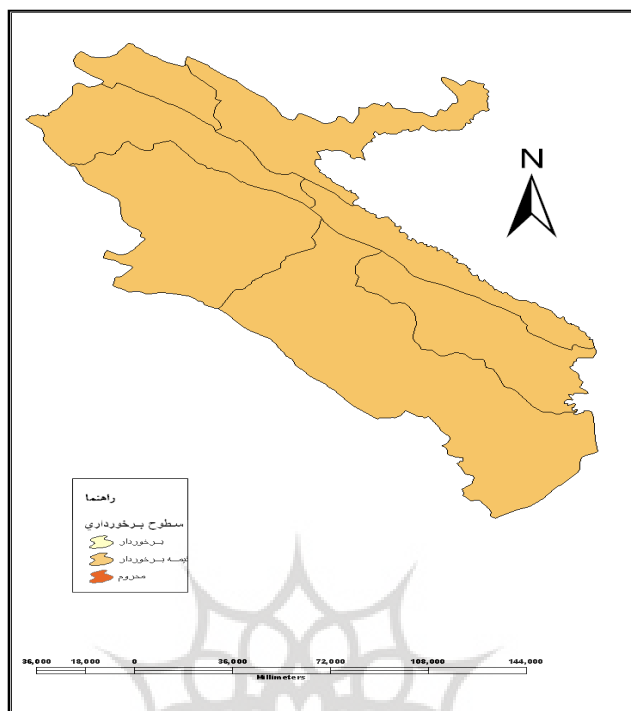
شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
دره شهر	۶۶/۶۷-۱۰۰	برخوردار
ایوان، ایلام، شیروان چرداول، آبدانان و مهران	۳۳/۳۴-۶۶/۶۶	نیمه برخوردار
دهلران	-.۳۳/۳۳	محروم

جدول ۱۰: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های بهداشتی- درمانی

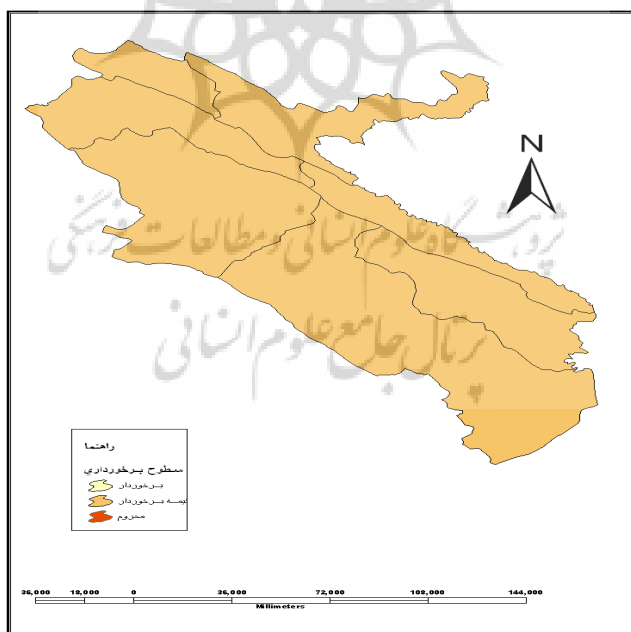
براساس مدل موریس

شهرستان	ضریب توسعه یافتگی	سطوح توسعه یافتگی
ایلام	۶۶/۶۷-۱۰۰	برخوردار
سایر شهرستانها	۳۳/۳۴-۶۶/۶۶	نیمه برخوردار
-----	-.۳۳/۳۳	محروم

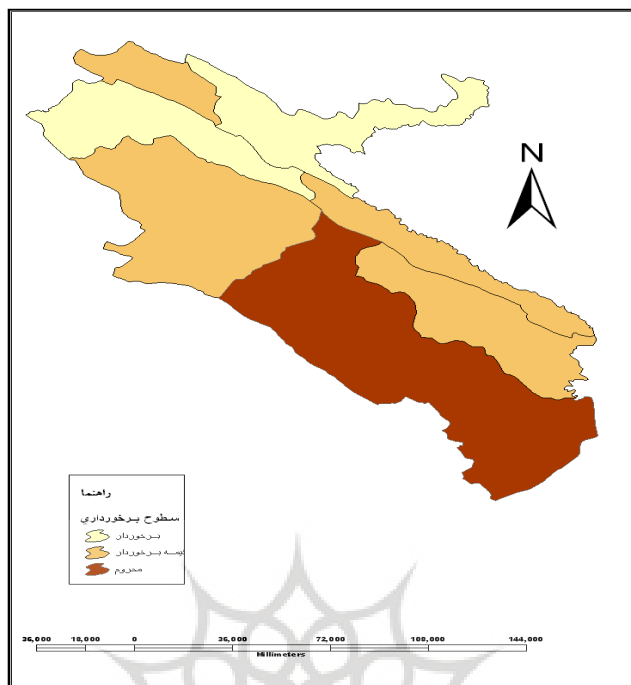

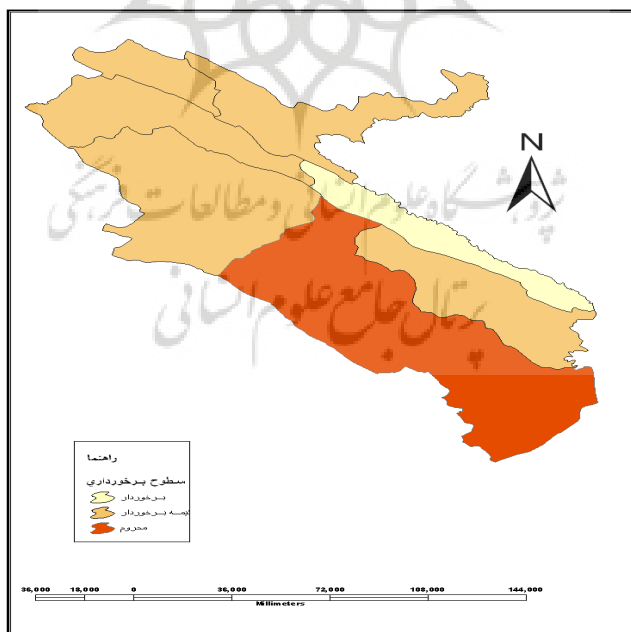
نقشه ۲: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه

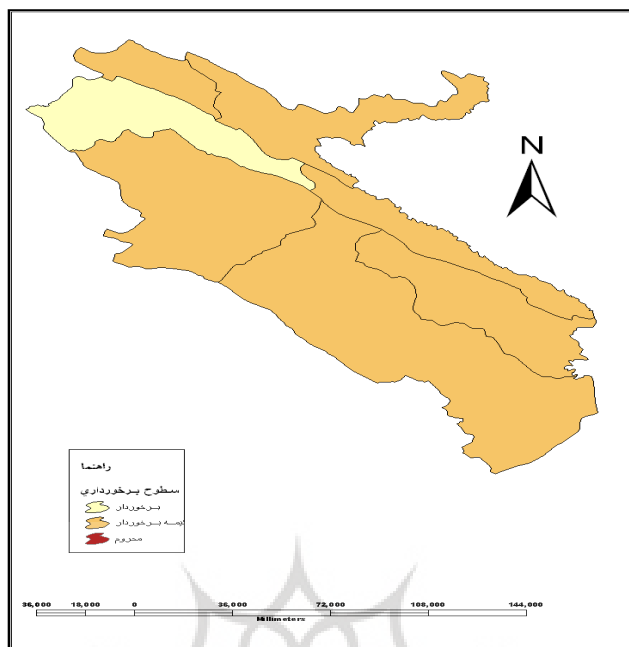
نقشه ۳: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های اقتصادی

نقشه ۴: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های فرهنگی - آموزشی

نقشه ۵: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های زیربنایی

نقشه ۵: سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های بهداشتی - درمانی

جمع بندی و نتیجه گیری:

شاخص‌ها تعدادی از شهرستان‌ها در وضعیت برخوردار قرار گرفته‌اند.

لذا با توجه به نتایج بدست آمده لازم و ضروری است که با شناخت همه جانبه پتانسیل‌ها و محدودیت‌های نواحی روستایی در شهرستان‌های استان ایلام و با ارائه برنامه ریزی معقول و منطقی، با تأکید بیشتر بر وضعیت شاخص‌هایی که در وضعیت نامناسب‌تری قرار دارند، زمینه رشد و توسعه نواحی روستایی استان ایلام را به منظور نیل به توسعه پایدار در این بخش، به عنوان یکی از ابعاد توسعه پایدار همه جانبه استان ایلام فراهم آورده شود. در پایان به منظور بهبود شاخص‌های توسعه در نواحی روستایی استان راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

۱- با توجه به اینکه شهرستان‌های استان از نظر مجموع شاخص‌ها در وضعیت نیمه برخوردار قرار

در این مقاله به منظور شناخت و تحلیل امکانات و محدودیت‌های نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه با استفاده از ۳۸ متغیر در قالب شاخص‌های چهارگانه و با بهره گیری از مدل موریس به بررسی و تعیین ضریب توسعه یافتگی، رتبه بندی و طبقه بندی شهرستان‌های استان در سه سطح برخوردار، نیمه برخوردار و محروم پرداخته شده است.

در یک جمع‌بندی کلی باید گفت براساس مطالعات صورت گرفته در این مقاله شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های توسعه در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. بصورتی که کلیه شهرستان‌ها از نظر مجموع شاخص‌های مورد استفاده در زمره شهرستان‌های نیمه برخوردار و تنها از نظر برخی از

منابع

- دارند، ضروری است با استفاده بهینه و مطلوب از پتانسیل‌های نواحی روستایی استان، زمینه توسعه یافتگی نواحی روستایی استان فراهم شود.
- ۲- بهبود وضعیت شاخص‌های اقتصادی نواحی روستایی استان از طریق افزایش فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی، متنوع سازی اقتصاد روستایی، جذب سرمایه در نقاط روستایی و سایر راهکارهای مورد نظر در این حیطه.
- ۳- توجه بیشتر به توسعه شاخص‌های فرهنگی- آموزشی، با توجه به نقش اصلی این شاخص‌ها در توسعه نواحی روستایی استان، با دادن اولویت برتر به شهرستان محروم دهلران و سپس شهرستان‌های نیمه برخوردار از نظر این شاخص‌ها.
- ۴- تلاش در جهت توسعه شاخص‌های زیربنایی، با دادن اولویت برتر به شهرستان محروم دهلران و سپس شهرستان‌های نیمه برخوردار از نظر این شاخص‌ها.
- ۵- با توجه به اینکه نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام، به غیر از شهرستان ایلام، از نظر شاخص‌های بهداشتی- درمانی در وضعیت نیمه برخوردار قرار دارند، لازم است با توسعه امکانات فیزیکی و انسانی به توسعه این بخش از شاخص‌ها اقدام گردد.
- ۶- اتخاذ سیاست‌های مناسب در جهت ایجاد بازار مناسب و فروش محصولات کشاورزی از جمله؛ خرید تضمینی کلیه محصولات، تأسیس انبارهای مناسب به منظور ذخیره سازی محصولات مازاد بر نیاز بازار، احداث صنایع تبدیلی، آگاه سازی کشاورزان از وضعیت بازار به طرق مختلف؛
- ۱- ازکیا، مصطفی و علی ایمانی (۱۳۸۷): توسعه پایدار روستایی، انتشارات اطلاعات، تهران.
- ۲- استانداری ایلام (۱۳۸۸): طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی استان ایلام، معاونت برنامه ریزی.
- ۳- بدری، سیدعلی، سعیدرضا اکبریان رونیزی و حسن جواهری (۱۳۸۵): تعیین سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال بیست و یکم، شماره ۸۲، ص ۱۱۶ تا ۱۳۰، مشهد.
- ۴- پاپلی یزدی، محمد حسین و محمد امیر ابراهیمی (۱۳۸۱): نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.
- ۵- حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۰): برنامه ریزی ناحیه ای، انتشارات سمت، تهران.
- ۶- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳) (الف): سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج با استفاده از GIS، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، دانشگاه فردوسی، شماره سوم، مشهد، ۱۴۹ تا ۱۶۴.
- ۷- رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳) (ب): مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس، تهران.
- ۸- سایت مرکز آمار ایران (۱۳۸۵): نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان‌های استان ایلام.
- ۹- سایت مرکز آمار ایران (۱۳۸۸): سالنامه آماری استان ایلام.

۱۶- مطیعی لنگرودی، حسن (۱۳۸۴): برنامه ریزی روستایی با تأکید بر ایران، چاپ دوم، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.

۱۷- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و ابراهیم شمسایی (۱۳۸۸): توسعه و کشاورزی پایدار (از دیدگاه اقتصاد روستایی)، انتشارات دانشگاه تهران.

18- UNESCO (2002): Education for Rural Development in Asia: experiences and policy lessons, FAO/UNESCO Seminar, Bangkok, Thailand.

توضیحات:

۱- باتوجه به اینکه نقشه‌های این مقاله در قالب عکس به فایل مقاله انتقال و در داخل فایل تغییر اندازه پیدا کرده اند، مقیاس آنها سندیت ندارد.

۲- اکثر آمارهای استفاده شده در این مقاله مربوط به سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ است، لذا وضعیت توسعه بخش ملکشاهی که اخیراً به شهرستان ارتقاء پیدا کرده است، در زمره شهرستان مهران محاسبه گردیده است.

۱۰- شیرازیان، احمد (۱۳۷۵): توسعه یکپارچه نواحی روستایی، ماهنامه مسکن و انقلاب، شماره ۶۶.

۱۱- ضرابی، اصغر و نازنین تبریزی (۱۳۹۰): تعیین سطح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران- رویکرد تحلیل عاملی، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۲، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ۶۳ تا ۷۷.

۱۲- قائدرحمتی، صفر، احمد خادم الحسینی و علی محمدی فرد (۱۳۸۹): تحلیلی بر درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط، شماره ۹، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر، ۷۸ تا ۸۷.

۱۳- قدیری معصوم، مجتبی؛ علیرضا استعلاجی و معصومه پازکی (۱۳۸۹): گردشگری پایدار (روستایی و عشایری)، انتشارات دانشگاه تهران.

۱۴- مرکز آمار ایران (۱۳۸۴): نتایج تفصیلی سرشماری عمومی کشاورزی استان ایلام-۱۳۸۲.

۱۵- منصوری، عبدالمنصور و همکاران (۱۳۸۴): جغرافیای استان ایلام، انتشارات شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.

شپږشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی